

UDK 329 H(P-R)SS (497.5:497.6) "1904/1939"

Pregledni članak

KONCEPCIJE OSNIVAČA I *LIDERA* H(P-R)SS PREMA TERITORIJU I NARODIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Tomislav Išek
Institut za istoriju, Sarajevo

Abstrakt: Autor na sintetički način prati osnovne poglede Antuna i Stjepana Radića, te dr. Vlatka Mačeka, lidera H(P-R)SS i stavove stranke koju su vodili, prema mjestu i ulozi, prvenstveno, naroda hrvatskog, a bošnjačkog koliko se njegova sudbina doticala H(P-R)SS, kao i teritorija BiH (do i od 1918.- zaključno sa 1939. godinom.)

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvatska seljačka stranka, političke ideje

Abstract: Using the method of synthesis, the author observes the views expressed by Antun and Stjepan Radić and Dr Vlatko Maček, as the leaders of H(P-R)SS, as well as the positions of their Party - primarily vis à vis the position and role of the Croats; secondly - and to the extent its destiny was related to the H(P-R)SS Party - the place of the Bosniak people, and, thirdly, relating the territory of BiH (before and after 1918 and until 1939).

Key words: Bosnia and Herzegovina, Croatian Peasants' Party, political ideas

H(P-R)SS je u svojoj stoljetnoj opstojnosti i višedecenijskoj djelatnosti inspiriranoj, programiranoj i vođenoj na dobrobit hrvatskog puka, u nesmiljenoj borbi, više za afirmiranje hrvatstva, rješavanje hrvatskog pitanja, a manje socijalnih problema sela i grada na prostorima od Drave, Save, Bosne, Neretve do Drine i mora, unatoč

ogromnim tektonskim promjenama koje su se dešavale u apsolutno različitim društveno-političkim, gospodarskim i inim uvjetima, neupitno stekla i obezbijedila izuzetno mjesto u modernoj historiji Hrvata, i Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Da bi se uopće mogla shvatiti bit tih djelatnosti, njene specifičnosti i dosezi apsolutno se moraju uvažavati ogromne razlike i karakteristike pojedinih etapa i faza koje je H(P-R)SS prošla u periodu “događanja dugog trajanja”:

- I. austrougarskog (1904-1918) u toku kojeg je seljaštvo, kao daleko najbrojniji dio stanovništva, bilo puki objekat političkog života,
- II. Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.) – države koja je bila uređena na unitarističko-centralističkoj osnovi sukladno interesima monarhističko karadžorđevićevske klike, a HRSS u uvjetima svekolike srpske dominacije (hegemonije) u svim segmentima života, posebice u vojsci, diplomaciji, parlamentu, pokušavala i nastojala uz najveće žrtve i odricanja, od zastupnika, svojevrstnih “apostola” do posljednjeg člana da se izbori za drugačije oblike vladavine i bolji položaj hrvatskog naroda, zatim
- III. kako onih iz početaka Nezavisne Države Hrvatske (1941.),
- IV. tako i onih Demokratske Federativne Jugoslavije (1945-1947).

Izuzetna zasluga braće Radić, svih njihovih pristaša i sljedbenika u povijesnom smislu odnosi se na dvije velike i supstancijalno prevažne tekovine: prva se svodi na činjenicu da je HRSS postala i do silaska sa političke scene nakon Drugog svjetskog rata ostala glavna i vodeća hrvatska politička stranka koja je u svojim redovima okupila gotovo sve što hrvatski misli i osjeća, a druga na konstataciju i ocjenu da su Antun i Stjepan Radić, odnosno Vlatko Maček, vodeći H(P-R)SS prevalentno sa članovima stranke, pristašama i simpatizerima, realizirajući programske zasade stranke preko raznih oblika djelatnosti u svim slojevima hrvatskog društva kao ni jedan drugi subjekat u hrvatskoj modernoj povijesti, doprinijeli sazrijevanju hrvatske nacionalne samobitnosti, posebno u Bosni i Hercegovini.

Antun Radić je rođen 1868. g., a Stjepan – 1871., oba istog dana – 11. lipnja u Trebarjevu Desnom nedaleko od Siska u brojnoj seljačkoj obitelji. Imali su još 9-toro braće i sestara. Stariji, Antun, po vokaciji profesor i doktor znanosti zarana zapisavši da su “Hrvati seljački narod: od stotinu ima nas 90% seljaka!” zarana se i počeo zanimati za seljaštvo. Budući pod uplivom čuvenog francuskog historičara Micheleta (Mišlea) intenzivno se bavio proučavanjem naroda tj. seljaštva, svih oblika njegovog unutarnjeg i vanjskog života. Svoju *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* završio je 1897. g. i došao do saznanja i uvjerenja da je seljaštvo čimbenik, a narodna (seljačka) kultura temelj prevazilaženja protivrječnosti hrvatskog društva.

Odnos oba brata prema socijalistima i socijalističkoj literaturi bio je negativan. Stariji brat je objašnjavao da je socijalizam “nauka po kojoj bi ljudi imali nastojati da imetak bude zajednički svim drugovima, a pojedinac da nema nikakvog imetka...”, a mlađi je apriori “odbijao socijalizam, a djela naučnog socijalizma iz principa nije čitao”. Antun 15. 12. 1899. g. pokretanjem “Doma – lista hrvatskom seljaku za razgovor i nauk” koji se “piše i izdaje za onaj naš hrvatski svijet, koji znade samo čitati, a nije učio nikakvih većih škola”, čini ne samo pionirski pothvat obrazovanja puka nego njime utire tlo za osnutak stranke kojoj je bio, po priznanju neprikosnovenog lidera, tribuna Stjepana, “prvi osnivač” i autor “prvog tumača k programu”.

Jedna od nezaobilaznih konstanti djelovanja braće Radić je njihov odnos prema Bosni i Hercegovini. On se mora nužno tretirati u kontekstu svih mijena kroz koje je prolazila stranka ne samo do njihove smrti (Antunove – 1919., a Stjepanove 1928.), nego i u svim ostalim etapama djelatnosti. Svoje vizije oba brata su stvarali na temelju dobrog poznavanja njenih karakteristika i posjeta Bosni i Hercegovini. Antun je putovao kroz nju ljeta 1899. i ustvrdio da je: “Herceg-Bosna doista svijet za sebe, o kojem mi dosta govorimo, ali (...) ne budi nikome krivo s malo poznavanja i volje da što tamo i uradimo”. U članku “Bosna i Hercegovina” (1900. g.) on naglašava vjersku izmiješanost njenih žitelja i upućenost većeg dijela stanovništva na političke centre van BiH naslućujući svu kompliciranost rješenja daljeg života i rada i muslimana i pravoslavaca i katolika. Ne krije da ni on ne zna što će biti s njom. Gotovo proročki dodaje “da ni danas, ni sutra neće biti onako, kako narod hoće, jer ono i ne može biti, kad velik dio naroda ne zna što hoće, a od onih koji znadu, jedni hoće ovo, drugi ono, a treći put ono: nema jedne narodne misli”. Na primjeru Bosne i Hercegovine odbacuje svaku pomisao i mogućnost rada na stvaranju “velike” Hrvatske – “Njekoji naši ljudi strašno grde onaj narod u Bosni koji nije za Hrvate, pa ipak ti isti ljudi traže i zahtievaju: Bosna mora biti hrvatska! Dakle ti ljudi očito hoće zemlju, a neće naroda! Ili ako hoće i narod da taj narod proti njegovoj volji strpaju pod hrvatsku vladu i da tako stvore veliku Hrvatsku. Ja po duši kažem, da nisam za takvu veliku Hrvatsku!” Po njemu BiH je “njihova – stanovnika BiH – pa naša, svih nas...”

Prvom sjednicom privremenog glavnog odbora i prihvatanjem privremenog programa bez tumača (22. 12. 1904.) Hrvatska pučka seljačka stranka je započela svoje političko djelovanje. U predgovoru Programa sa tumačem čitatelju su upućene prevažne riječi: “...Temelj se ima promieniti (...) puk koji nema ni svijesti o svom pravu će vazda kod izbora biti svačija igračka na svoju štetu (...) a to će biti dotle, dok se političari ne odreknu misli da se narod ima boriti za stranke i pomagati im do stranačkih uspjeha”. Štampani program pretresen je na Prvoj glavnoj skupštini stranke.

Programske ciljeve, analize i iz njih proizlazeće stavove osnivača HPSS treba prosuđivati na jedino mogući način – u kontekstu vremena, ali i “događanja dugog

trajanja” – do današnjih dana. Uloga predsjednika stranke bila je naglašeno respektabilna. Stoga i S. Radića posebno, kao poznatog “političkog avijatičara” – njegovo sve-slavenstvo, austroslavizam, južnoslavenstvo i na kraju krajeva, ono najvažnije – hrvatstvo, treba poimati i tumačiti onovremeno, samo iz tog rakursa uz sve razlike perioda i osobina njegovog nasljednika – dr. Vlatka Mačeka, stranku u cjelini.

Isto to važi i za stavove prema Bosni i Hercegovini i djelatnost u njoj od 1922. uz respektiranje činjenica iz uvodnih rečenica ovog teksta (od I-IV). I Antun i Stjepan Radić kada su raspravljali o “narodno-gospodarskim” problemima Bosne i Hercegovine ispoljavali su naglašeni osjećaj za vjersko-nacionalnu izmiješanost njenog stanovništva. Začuđujuće precizno i odgovorno su uočavali njene specifičnosti, ulogu Zagreba i Beograda, odnos prema Bošnjacima, rješenja statusa teritorije ili naroda. Tako je Stjepan ocijenio da se “ni Zagreb nije još kulturno preporodio ni Beograd politički oslobodio”, a jedni i drugi su se najviše osramotili svojim agitovanjem među “musulmanima”. U decenijama što su slijedile (od 1905.), bez obzira na varijante rješenja bosanskohercegovačke “teritorijalno-narodnosne enigme” (austroslavističke-pripojenja Monarhiji), južnoslovenske – podjele između Hrvata i Srba, plebiscita – nakon formiranja Banovine Hrvatske afirmiran je stav da rješenja neće biti “nikada (...) protiv volje stanovništva” ili pristanka “barem tri četvrtine”.

Uoči sudbonosnog događanja, stvaranja zajedničke države (Kraljevstva SHS; Kraljevine SHS) S. Radić i HPSS ispoljili su stavove koji će i njega i stranku u cijelom narednom periodu do smrti (8. 8. 1928.) sučeliti sa temeljima na kojima je stvorena. Bio je za jugoslavensku zajednicu ravnopravnih naroda, za “narodni sporazum sa Srbima (“kad Srbi i ne bi bili naša braća po jeziku i životu (...) mi bi smo i onda bili s njima...”) ali i nepomirljivi protivnik centralizma, zagovornik republikanizma, mirotvorstva (pacifizma), prava na samoodređenje. Sva slaganja i neslaganja izražena su u opominjućim, otrežnjujućim vidovitim riječima izaslanicima koji su trebali ići u Beograd na čin ujedinjenja: “Gospodo još nije prekasno. Ne srljajte kao guske u maglu! – Mi Hrvati nećemo druge državne uredbe nego saveznu federativnu republiku”. Poimanje uloge seljaštva, monarhije čvrsto i odlučno ga opredjeljuju za republiku kao oblik državnog uređenja. Zahtjevi za “hrvatsku republikansku državu” uz to još federativni oblik vlasti učiniće i njega i stranku do ništa drugo nego remetilački faktor koji će, po raznim osnovama djelatnosti, dolaziti pod udar zakona (hapšenja, osude, zatvor, progone, maltretiranja, zabrane organa stranke “Doma” itd.). Stranka od 8. 12. 1920. postaje republikanska ili skraćeno HRSS i kao takva postaje “trn u oku” režima, posebno zbog plebiscitarnog opredjeljenja birača na parlamentarnim izborima: 28. 11. 1920. ; 18. 03. 1923.; 8. 02. 1925.; 11. 09. 1927. godine. Već na prvim izborima za Ustavotvornu skupštinu HRSS je “pomela” sa političke scene ostale hrvatske stranke, postala i ostala najbrojnija i najuticajnija hrvatska stranka, a S.

Radić njen lider, personifikacija borbe cjelokupnog hrvatskog naroda u borbi protiv centralizma, unitarizma, velikosrpske hegemonije.

Primarna preokupacija H(P-R)SS od 1919. postao je organizacioni rad, a osim načelnih postavki o Hrvatima, HRSS nije imala zakratko konkretnih planova i prijedloga o odnosu prema BiH. Radićevcima su 1920. izborni skupovi u BiH bili zabranjeni.

Hrvati u Bosni i Hercegovini su se nakon rata organizirali u *Hrvatskoj pučkoj* (HPS) i *Hrvatskoj težačkoj stranci* (HTS). Pučkaši, dominantni u Hercegovini, nagnjali su Ljubljani, a težaci Zagrebu, a obje stranke sa svojim zastupnicima bile su predstavljene u Narodnoj skupštini. Višestranački *Hrvatski blok* (HB) u kojem je HRSS članica *primus inter pares* opredjeljuju se od 1921. *vis à vis* BiH. Prema *Nacrtu Ustava Neutralne Seljačke Republike Hrvatske* odnosi sa BiH bi se uredili “kao pravno i faktično posve autonomnom hrvatsko – srpskom – muslimanskom političkom jedinicom”. U njemu se reafirmira pravo naroda da sami odlučuju o svojoj sudbini, a vođstvo HB 30. 10. 1921. Bosni i Hercegovini-i priznaje pravo samoodređenja. Sticajem raznih okolnosti tijekom 1922. začinja se odnos na relaciji HRSS – BiH i obratno. Ideje i aktivnosti radićevaca za ostvarenje “republikanske slobode – mirotvorstva, čovječanske pravice”, rješavanja prevažnih financijskih pitanja, afirmiranja hrvatstva bile su prihvatane od hrvatskog puka, pretežito organiziranog u HTS. Raspadom HB-a HRSS najavljuje samostalni istup na drugim po redu skupštinskim izborima 18. 03. 1923. godine. “Pučkaši” se u cjelini isključuju iz izborne borbe, a “težaci” se cijepaju. I jedni i drugi ostaju bez ijednog mandata, a HRSS osvojivši ih 9 doživljava afirmaciju među Hrvatima BiH i postaje njihov jedini reprezentant. Dešavanja u svezi sa izborima od 18. 03. 1923. imala su za posljedicu da se stranka nezaustavljivo pretvara u pokret. Takva izborna kretanja nisu ni u HRSS, ni kod S. Radića stvorila trijumfalističku euforiju. Taktičar *par excellence* nije prestajao da zagovara posebnost BiH. Obraćajući se u stranačkom glasilu “Domu” sada u ime većine Hrvata on poručuje: “...mi kažemo: brate Srbije nije Bosna ni tvoja ni moja nego svoja”. S. Radić Bosni i Hercegovini opetovano potvrđuje pravo na samoodređenje kao što je to već definirano u Nacrtu ustava iz 1921. godine.

Anticentralizam i otpor hegemonizmu, koji je diktiran i sproveden iz Beograda, prije svega na Dvoru i od strane radikala, bio je više nego atraktivan za započinjanje novog kursa – privlačenja članova simpatizera *Jugoslovenske muslimanske organizacije* (JMO) za politički kurs HRSS. Ta orijentacija H(R)SS neće nikad u godinama do kraja postojanja Kraljevine poprimati tendencije uvlačenja Muslimana u svoje redove, ali će se sa njima računati u naporima ostvarenja sporazuma sa suparničkom srpskom (srbijanskom) stranom. Oni će se permanentno tretirati kao “jezičak na vagi”. Oživjet će i teorija o muslimanima kao Hrvatima islamske vjeroispovijesti.

Svi hrvatski zastupnici izabrani na izborima činili su Hrvatsko narodno zastupništvo (HNZ). Prisustvo Radićevih zastupnika iz BiH u njegovom radu imalo je velike, ali više indirektno, reperkusije – BiH je postajala dio hrvatskog pitanja. Suptilnost Radićevog odnosa prema BiH ispoljavala se i prije, ali i poslije ovih izbora. Uočavao je teško socijalno stanje BiH pa je zaključivao: Bosnu “moramo ekonomski srediti”. Povjerenje koje su dobili i on i stranka tumačio je na vrlo indikativan način: “Mi (je) štitimo od beogradske, ne srpske pljačke, batina i kundaka. Tko Bosnu hoće anektirati taj će ju izgubiti”.

Na anticentralističkom kursu nakon izbora dolazi do okupljanja stranaka – preko vodstava *Slovenske ljudske stranke* (SLJS), JMO i HRSS. U osnovi stvaranje Federalističkog bloka je zahtjev za revizijom ustava kao spasonosnom lijeku “ekonomskom eksploatiranju sa strane Beograda”. Rezultat pregovora sa Pašićevim radikalima bilo je potpisivanje *Markovog protokola* 13. 04. 1923. godine. Zahtjeve za Bosnu diktirao je dr. M. Spaho. Prema Radićevom mišljenju, iako su oni bili skromni, srpski političari – radikali posebno, odgovarali su, uz vjerolomstvo, nasilje i progone – *non possumus* (ne možemo). Nepoštovanje dogovorenog od strane radikala i N. Pašića i duboko razočarenje u njih navelo je S. Radića da se zalaže za konfederaciju sa Srbijom, a Bosni i Hercegovini kao i ostalim zemljama omogući da plebiscitom odluče žele li i dalje biti vezane za centralističku Srbiju ili Hrvatsku. Svojim stavovima i kontaktima S. Radić i stranka u cjelini pokušavali su putovanjima u Mađarsku, Englesku, SSSR, čak pristupanjem Seljačkoj internacionali (1923.-1924.) internacionalizirati hrvatsko pitanje. Članovi i pristaše stranke pružali su svesrdnu podršku kursu predsjednika HRSS i stranci u cjelini. Prvi znaci podrške stigli su iz Sarajeva i Bosne. Epilog cjelokupne djelatnosti u inozemstvu i zemlji bio je: umjesto sporazuma sa Srbijom o preuređenju zemlje proglašenje HRSS komunističkom i primjena *Zakona o zaštiti države*. Pašić – Pribećevićeva (P-P) vlada je raspustila sve organizacije HRSS, zabranila rad, povelu krivični postupak protiv vodstva i uhapsila S. Radića. Nešto ranije on je tvrdio: “jest svi su Hrvati komunisti, ali na svoj način, jer smo nikli u zadrugama...” pojašnjavajući “mi nismo komunisti i boljševici niti ćemo to ikada biti”. Bez obzira na ova objašnjenja protezanje Zakona o zaštiti države na HRSS prokomunistički orijentirani “Glas slobode” je zabilježio da se progoni Hrvata “naročito bezobzirno vrše u BiH gdje se otpuštaju – penzionišu najsposobniji činovnici ‘pod sumnjom’ da su radićevci ili što su potpisali kakvu Radićevu listu”. Umjesto rasapa HRSS doživljava trijumf. Vlada je primijenila *Obznanu* ali i dozvolila zabranjenoj HRSS (!) izlazak na izbore i – prevarila se. Računala je da će progoni obeshrabriti birače i glasače. Oreol progona i žrtve rezultirao je najvećim uspjehom HRSS na izborima 8. 2. 1925. godine. Radikali su pozvali Srbe na okup, JMO muslimane/Bošnjake a HRSS je apsolutno računala na Hrvate. Biračko tijelo BiH bilo je podijelje-

no po “nacionalnim šavovima”. Formula HRSS “izbori – većina – sporazum” još se jedanput izjalovila. Nisu pomogla ni šurovanja sa Muslimanima, ni zemljoradnicima, ni zaključak organizacija prokomunističke *Nezavisne radničke partije Jugoslavije* da u BiH npr. “svi naši drugovi glasaju za HRSS”.

Događaji vezani za 27. 03. 1925, kada je Radićeva stranka priznala sve ono protiv čega se do tada žestoko borila (režim, dinastiju), odrekla se republikanizma izazvali su veliki zaokret u politici od tada Hrvatske seljačke stranke (HSS). Iskrenost S. Radića poticana razočarenjima u poteze koje je on vukao u inozemstvu, shvatanjem da nikakav izborni uspjeh ne može “omekšati” hegemoniste, spoznajom o jalovosti opozicije radikali su tumačili kao slabost ili popustljivost, a Kralja se doimala kao “previjanje do juče pobeđenog protivnika”. Stvaranje radikalsko-radićevske vlade (R-R), izbori 1927. (i oblasni i skupštinski) ni novi, godinama ni u snu zamisliv, zaokret prema S. Pribičeviću, njegovoj *Samostalnoj demokratskoj stranci*, stvaranje *Seljačko-demokratske koalicije* (SDK) nisu praktično izazvali nikakve bitne suštinske promjene u odnosu na dva osnovna problema države i programska cilja HSS-a: uređenje i karakter vlasti koji je iz njega proizlazio i nacionalnog (hrvatskog) pitanja. Usprkos što su se veći dijelovi ne tako brojne inteligencije ili radništva, ekstremniji eksponirane pristaše u BiH negativno određivali prema potezima S. Radića i stranke (od 1925.), podrška najvećeg dijela već dobro organiziranog seljačkog i gradskog elementa promijenjenom kursu koji je diktirao predsjednik stranke, a stranka provodila, bila je plebiscitarna. Preko organizacija, zastupnika, na zborovima, porukama, brzojavnim pozdravima, čestitkama s vremena na vrijeme upućivane su njemu osobno i predsjedništvu stranke izrazi podrške. Paradigmatične su bile riječi poput ovih: “Vaš i naš rad i svu našu današnju politiku odobrava 99% naroda”. Ono što je bilo bitno, s jedne strane, za te procese “dugog trajanja” na relaciji HSS Bosne i Hercegovine – vodstvo HSS sa Radićem i predsjedništvom je brojnost i višeslojnost onih koji su odobrali i podupirali tu politiku. S druge strane, usprkos opasnostima bilo kakvog pojednostavljenja odnosa predsjednika HSS-a i predsjedništva stranke prema Bosni i Hercegovini, važno je ukazati na dalje prisutno uvažavanje brojnih specifičnosti Bosne i Hercegovine. U kratkom periodu S. Radić je nekoliko puta posjećivao njene prostore. Posebno je naglašavao potrebu zajedničkog rada Srba, Hrvata i Muslimana/Bošnjaka u Bosni, a Srba i Hrvata i Slovenaca u državi. Nije krio razočarenje da se u pogledu opštinske politike nije gotovo ništa uradilo, ali ni nadu da će stanovnici BiH biti “gospodari i u kotaru, srezu, županiji i u državi”. Bio je uvjerenja da je “Bosna zapostavljenija nego Južna Srbija”. Na stranicama “Doma” pristaše HSS su ubjeđivane da “u Bosni može biti bolje nego u mnogim krajevima naše zemlje, jer nema zemlje u Europi bogatije po rudnicima. A ti rudnici treba da su u rukama općina, gradova, državne kontrole kojima će upravljati ne kojekakvi nitkovi,

nego naši ministri koje ćete vi postavljati preko parlamenta.” Nije zanemarivao interes za Bošnjake BiH. Čak je znao apelirati na njih da se opredijele onako kako ih “srce i duša” vuku, jer samo tako neće biti pod ničijom komandom, nego pod “svojom zdravom pameću”.

Ubojstvo S. Radića (1928. g.), a pogotovo zavodenje režima šestosiječanjske diktature 1929. doveli su sve započete procese, stranku, pomenute (dvosmjerne) relacije, Hrvate u cjelini i državu – Kraljevinu Jugoslaviju u potpuno drugačiju poziciju. Period između dva svjetska rata je bio osebujan a razdoblje od 1929. do 1939., odnosno 1941. specifičnije i različitiije od onog između 1918.-1929. godine.

Prva etapa od 1929.-1935. imala je *dvije faze*: onu do 1931. i onu između 1931. i 1934. odnosno 1935., kada popuštaju dotadašnje političke stege. Djelatnost zabranjene, realno nepostojeće HSS, nije bila ni u formalno-organizacijskom, ni sadržajnom smislu nastavak prethodne, mada “hrvatsko pitanje” po svojoj važnosti ostaje za dr. Mačeka i vodstvo *Hrvatskog narodnog pokreta* (HNP) “pitanje svih pitanja”. Ova sintagma do sredine 30-tih godina važila je kao odgovarajuća supstitucija za “bivšu HSS”. Od tih godina sve što je planirano i realizirano od strane HSS, po Mačeku i ostalim iz vodstva, trebalo je da se tretira kao dio “pokreta”.

Druga etapa omeđena je takođe sa *dvije faze*: prvom, koja počinje silaskom sa političke scene *spiritus rectora* i *spiritus movensa* države od 1918. – 1934.. – ubojstvom kralja Aleksandra i drugom, koja je obilježena *Sporazumom Cvetković - Maček* od 26. 08. 1939. odnosno aktom stvaranja Banovine Hrvatske. Rukovođeni idejom “sporazuma” kao alform i omegom cjelokupne svoje djelatnosti vodstvo HSS smatralo je taj datum, odnosno kraj prvog tromjesečja 1941. graničnim datumom ove etape razvoja stranke, pokreta i države.

U djelatnosti dr. Mačeka, HNP-a, HSS na općem planu (u Hrvatskoj i državi) odnosno BiH bilo je koliko sličnosti, toliko još i više razlika naspram perioda do 1929. godine. Dok su se pokretači osnivači i organizatori H(P-R)SS sa S. Radićem na čelu borili za “pravdu, poštenje, slobodu, čovječnost, mirotvorstvo, republiku, zagovarajući anticentralizam, antihegemonizam njihovi nastavljači vođeni dr. Mačekom borili su se, u izuzetno teškim uvjetima života, za državu utemeljenu na drugim osnovama, za poredak koji je trebalo da osigura “političku i ekonomsku slobodu, da ostvari sklad između grada i sela, radnika i poslodavaca, trgovaca i kupaca, te škola-nih i neškola-nih...”. Izborna aktivnost (na općinskim – 1933. i parlamentarnim 5. 5. 1935. odnosno 11. 12. 1938.) i organizacija bila je, i te kako, značajna.

Općinski provedeni u drugoj polovini 1933. (kolovoz-listopad) bili su pravi odraz stanja u zemlji. Po *Zakonu o opštinama* nisu mogli imati stranačko obilježje, osim, naravno, za državotvornu *Jugoslovensku nacionalnu stranku* (JNS). Iako je dr. Maček bio u zatvoru, a vodstvo zagovaralo apstinenciju, birači su izašli na izbore.

JNS je trijumfirala, a opozicija doživjela debakl. “Slučaj” Vitez je više nego znakovit za opće stanje. Na izbore je “izišlo” 100% bivših pristaša HSS, a nosilac je bio isti kandidat koji se kandidirao na opštinskim izborima 1928. kada je istupio kao kandidat HSS, a 1933. je ipak pobijedila JNS. “Velike” akcije – izborne aktivnosti na terenu ili “male” – širenje letaka od strane vodstva imale su za cilj ostati na zasada-ma programa usprkos formalnog nepostojanja stranke i apsolutne dominacije režima –ostvariti kontinuitet djelatnosti.

Dr. Maček u vremenu od kada je preuzeo funkciju predsjednika HSS tj. u narednih 13 godina doimao se kao antipod svom prethodniku, a opći uvjeti za političko djelovanje u Europi, zemlji, BiH bili su neuporedivo drugačiji. Aktivnosti su imale i dalje iste ciljeve: sporazum i promjenu postojećeg stanja. Za razumijevanje i jedne i druge odrednice opstojnosti HSS, treba imati na umu promjene odnosa u Europi tj. pored prevažnih unutarnjih ulogu i moć vanjskih čimbenika, posebno pri kraju druge etape, zaključno sa događanjima 1939., odnosno 1941. godine. Stavovi vode i usvojena rješenja neće više u tolikoj mjeri respektirati specifičnosti BiH ni osobenosti (Bošnjaka npr.). Dr. Maček, ergo i HSS su se često određivali naspram BiH, ali isključivo u kontekstu rješavanja “hrvatskog pitanja”, odnosno problema uređenja zemlje. Suština i značaj rečenog, napisanog i, na terenu od strane HSS u BiH, urađenog je tretman teritorija i naroda kao objekta – teritorija kao dijela Hrvatske (u pravilu), a njenih naroda prvenstveno kao Hrvata koji se takvim osjećaju, odnosno i onih “islamske vjeroispovijesti” tj. Bošnjaka. Iz takvog odnosa proizlazio je niz varijanti “rješenja” od broja jedinica u preuređenoj državi (od 4 do 7). Dr. Maček je smatrao da je zahtjev za “slobodnu Hrvatsku”, “slobodnu Sloveniju i Bosnu i Hercegovinu, i Vojvodinu i Crnu Goru”, izrekao tako “jasno i glasno”, da “tko sad veli da to ne razumije taj je glup ili magarac...” Dan kasnije u audijenciji (05. siječnja 1929.) prema kraljevim zabilješkama, govorio je o tri državno-historijske (Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj), odnosno četiri kulturno-historijske individualnosti (Vojvodini, Makedoniji, Sloveniji i Bosni i Hercegovini). Priznavanje Bosni i Hercegovini individualnost i slobode podrazumijevalo je da njeni prostori budu podijeljeni između Hrvatske i Srbije. Hrvatskoj je trebalo da pripadne svako mjesto u kome “ima i jedna hrvatska kuća”. Pored “glasnoće” nejasnoće, lutanja oko rješenja “bole su oči” svima. Dobrom poznavao ovih problema Englezu Seton Watsonu nakon razgovora sa dr. Mačekom činilo se da je “onim” u Zagrebu, naspram “ovih” u Beogradu daleko više jasno “šta neće” nego šta stvarno žele, ili još bolje da ni sami još nisu načisto kako bi se to sve moglo i da ostvari.

Većinu stavova dr. Mačeka logično je tumačiti i šire kao stavove vodstva, stranke u cjelini. Predsjednik je znao ponekad da skrene pažnju da “može samo u svoje ime da govori, a ne u ime naroda...”. Ali, težina tih osobnih izjava imala je daleko-

sežne reperkusije i za njega i za one na koje se odnosila i u Bosni i Hercegovini. Npr. za njega Muslimani BiH “u svim narodnim slojevima ne pokazuju nikakvu narodnu svijest, dočim se inteligencija priznaje... hrvatskom”. To, u osnovi dosta realistično ubjeđenje, doći će do punog izražaja krajem 1938. godine.

U ovom kao i u prethodnom razdoblju Stranka je zadržala nepromijenjene stavove u traženju odgovora na dva bitna pitanja: način rješenja statusa BiH, odnosno uloge Srbije u razrješenju odnosa u zemlji. Prvi odgovor je najčešće “kroz usta” dr. Mačeka varirao od zagovaranja plebiscita do priključenja dijelova stanovništva Hrvatskoj ili Srbiji (podjele), a drugi je pretpostavljao “da se Srbija odrekne svojih težnji za hegemonijom i to ne samo teoretski nego faktički puštajući iz svojih ruku sva sredstva koja su kadra tu hegemoniju održavati”. Za nalaženje odgovora u 30-tim godinama nije bilo nikakvih preduvjeta ni na jednoj strani. Taktika, strategija, brojne kombinacije HSS u i prema BiH nisu dozvoljavali vodstvu HSS da tijekom tih godina ide dalje od opredjeljivanja za rješenja “ili-ili” tj. da pristupa iole detaljnijem razrađivanju “osnove” za pregovore ili dogovore tj. sporazum. Što se tiče opredjeljenja Hrvata BiH predsjednik HSS je bio apsolutno ubijeđen da oni “do posljednjeg čovjeka drže s nama do kraja”, ali za doseganje veličine, za realizaciju sporazuma bili su upitni Bošnjaci. Okupljeni oko JMO vodeći prvaci Bošnjaka u BiH su zagovarali autonomiju BiH. Lider Hrvata je budući svjestan težine realizacije sporazuma tražio “Bosnu i Hercegovinu za Hrvatsku na temelju većine Katolika i Muslimana, a ako se to ne bi moglo postići mogli (bismo) putem kompromisa pristati na to da BiH u cjelini ostane i dobije autonomiju”. Za HSS je očito je tek predstojalo vrijeme za stvaranje preduvjeta sklapanja sporazuma, odnosno razradu osnova za preuređenje zemlje i traženje rješenja statusa BiH. Aktivnost u Bosni i Hercegovini je bila direktno podređena tim ciljevima.

HSS od 1929. kao i ostale političke stranke *de iure* je nepostojeća, ali *de facto* joj je aktivnost tolerirana. Prisustvo “bivših” radićevaca već se 1935. g. osjećalo u svim srezovima BiH u kojima su i ranije djelovali. O broju organiziranih članova stranke nema podataka, ali se pouzdano zna da stalne veze sa dr. Mačekom i dr. Jurrom Šutejom postoje, da se sprovodi tajnovita organizacija. Broj onih koji su uključeni u provođenje naredbi, preporuka vodstva, na terenu u BiH je varirao od 65% do 85% i potvrda je neprekinutosti veza, ali i kontinuiteta djelatnosti. Uoči petomajskih izbora 1935. stanje se razlikovalo od mjesta do mjesta, ali sa terena su dolazile vijesti da se čekaju “direktive od svoga vodstva (...), te da će Hrvati u većem broju slepo slušati dr. Mačeka”. Karakter veza ovisio je od odnosa “centrale”, i “baze”, diktiran je i “odozgo” pa je cjelokupna aktivnosti u BiH lišavana autohtonosti. Odnosi hrvatskih i muslimanskih krugova zavisili su od stava vodstava HSS i JMO, dotično dr. Mačeka i dr. Spahe. Vijesti da su (u fojničkom srezu npr.) “svi muslimani za kandidat opozicije” – Mačeka i Spahu naslućivala je novi kurs okupljanja opozicije.

Dvije bitne i prevažne tendencije su se uočavale: položaj opozicije, s jedne, i HSS u Hrvatskoj i BiH, s druge strane. Nametala se potreba za političkim promjenama. Masama je pri kraju prve (šestojanuarske) etape (1929-1934) trebalo ponuditi novi koncept. Preuređenje države putem sporazuma ovakva politička organizacija pokreta naslijeđena od S. Radića u datim uvjetima sredinom 30-tih godina nije bila u stanju to provesti. Iako je u formi HSS-a bila potpuno izgrađena i na terenu provedena ona “nije nigdje protokolirana kao stranka, pa su njene organizacije osnivane mimo svakog zakona...”. *Hrvatski narodni pokret* (HNP) mogao je efikasno da djeluje u ostvarenju “sporazuma” i traženja drugih rješenja naspram BiH (ne “varijabilne”), odnosno “ili-ili” u trouglu između Dvora, namjesništva, vlade, odnosno srbijanskih stranaka preko novih organizacija – gospodarskih, prosvjetnih, radničkih, okupljanja Bošnjaka. U periodu između posljednjih parlamentarnih izbora u Kraljevini djelatnošću vodstva i sljedbenika ideja, programskih ciljeva osnivača stranke i po vertikali (od vodstva u centrali do vodstva na terenu) i po horizontali (od kotara, gradova, sela) izgrađene su organizacije *Hrvatskog narodnog pokreta: Gospodarska sloga, Seljačka sloga, Muslimanska organizacija (ogranak) HSS-a*.

I dr. Maček, a i vodstvo reafirmiraju ključna stanovišta o rješavanju hrvatskog pitanja: položaj Hrvatske u preuređenoj državi, odnos naspram BiH. Najrelevantniji segment tog pitanja je, ne toliko oblik uređenja (federacija-konfederacija), koliko suverenitet. Unutar “posve izričitog hrvatskog teritorija bitne su ne etničke nego političke granice”. U traženju rješenja odnosa individualiteta, prije svega Srba i Hrvata, u preuređenoj državi i slobodnoj Hrvatskoj polazio je sve češće od uvjerenja da dioba etniciteta “nije moguća zbog velike pomiješanosti Srba i Hrvata”. Iz tog opredjeljenja proizlazio je stav da će “zato biti najbolje ako Bosna ostane onakva kakva je”. Od dijelova zemlje, pokrajina “koje nisu čisto hrvatske” nije htio da “pravi nikakvo pitanje” misleći da je “to stvar tamošnjih stanovnika”. Čak je to objašnjavao naglašavanjem da “narod tamo treba imati mogućnost da sam odlučuje”, odnosno da će “to učiniti pretstavnici ondašnjeg naroda” jer on nije legaliziran da govori “o cijeloj BiH”. U načelu realno viđenje načina rješavanja pozicije naroda u BiH komplicirano je razmišljanjima o obrazovanju prelaznih mješovitih oblasti sa izrazitom individualnošću Hrvata i Srba. Za sve je krajnje upitno bilo “gdje će biti jedna takva prelazna oblast ili dvije”. Sve ove dileme ispoljavale su se na “onoj” srbijanskoj strani, pa i “ovoj” trećoj muslimanskoj. Potvrđivalo se da stvarne poteškoće u traženju i realizaciji sporazuma “ne leže u narodu” nego u političarima koji su ih predstavljali. Očito BiH je bila “jabuka u grlu” svima i evidentno je postala centralno poprište borbi na sceni prisutnih političkih faktora.

Mačeku se mora priznati da je, bez obzira na sve nejasnoće, nedorečenosti, nedosljednosti koje su bile i razumljive, s obzirom na vrijeme i konstelaciju brojnih čimbenika (unutarnjih i vanjskih), opetovano isticao da put koji smatra jedino

ispravnim je demokratski princip, “odluke samog naroda koji je u svim ovim pitanjima tangiran”.

Rješavanje hrvatskog pitanja ulazilo je u novu fazu. HSS je na posljednjih izborima dobila najveći broj glasova u svojoj povijesti, a njen predsjednik dobio je još jedanput neograničenu podršku i povjerenje u cilju ostvarenja samoodređenja hrvatskog naroda. Potvrdilo je to zvanično i Hrvatsko narodno zastupstvo dijelom rezolucije rasturane i u BiH kojom se predsjednik HSS-a “ovlašćuje da u njego ime (...) prema političkoj situaciji u Europi donese potrebne odluke i da preduzme sve akcije u unutarnjoj i vanjskoj politici. Knez Pavle je usprkos “Pirovoj” izbornoj pobjedi dr. Stojadinovića (opozicija je u odnosu na 1935. porasla sa 37% na 44%, a vladina lista pala sa 60% na 54%) tražio novu ličnost za rješavanje hrvatskog pitanja. Stojadinovića nisu htjeli ni knez, ni dr. Maček. Novi mandatar vlade Dragiša Cvetković, kao predstavnik i opunomoćenik krune (“kraljev kurir”) se dogovorio sa dr. Mačekom oko osnivanja nove hrvatske jedinice koja će se zvati Banovina Hrvatska koju bi činile Savska i Primorska banovina, grad i kotar Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradacac, Derventa, Travnik, Fojnica. Predsjednik HSS je zahtijevao uključenje i drugih krajeva pretežno sa hrvatskim stanovništvom. Najviše su se sporili oko Bosanske Krajine (“Turske Hrvatske”). Dogovorili su se da spor treba riješiti plebiscitom. U nacrtu je stajalo da “definitivno pak opseg Banovine Hrvatske odredit će se odlukom naroda putem glasovanja o preostalim dijelovima Bosne i Hercegovine, Dalmacije, te Srijema i Vojvodine”. Zbog odredbe o plebiscitu knez je odbio prihvatanje teksta Sporazuma od 27. 04. 1939. pa su pregovori prekinuti. U ljeto je izrađen konačni tekst, utvrđene granice Banovine, a plebiscit se više nije zahtijevao. Cvetković i Maček su potpisali Sporazum 26. kolovoza 1939. godine. Bio je to srpsko-hrvatski sporazum u čijem su kreiranju apsolutno bili isključeni predstavnici Muslimana/Bošnjaka iako se, i te kako, ticao i bosanskohercegovačke teritorije i svih njenih stanovnika. Sporazum su pratile i nedorečenosti u nadležnosti, nesporazumi oko kompetencija, ali Banovina Hrvatska je stvarno bila autonomna, takoreći federalna jedinica u centralistički uređenoj državi. Višedecenijski naponi stranke u cilju realizacije programa su, ipak, ostvareni, mada djelomično i istina privremeno. Odnosilo se to i na pitanje teritorija i Bosne i Hercegovine. Akteri su željeli sklopiti definitivni sporazum, ali je bilo toliko neslaganja da su uvidjeli “da je to nemoguće”. Maček je priznao da “pitanje hrvatskog teritorija nije riješeno definitivno”. Nakon Sporazuma nije krio da će “posve drugačije izgledati dotični teritorij banovine Hrvatske, bude li u novopreuređenoj državi i (...) autonomna Bosna”. Kako do 26. 08. 1939. tako i poslije tog datuma, u igri su, što se tiče reguliranja položaja BiH, bila oba rješenja: i plebiscit i autonomija. Sporazum je bio samo politički dogovor bez državopravne snage, a istog dana objavljena Uredba o Banovini Hrvatskoj zbog raspuštene Narod-

ne skupštine nije mogla biti ratificirana. Ni u slijedećih devetnaest mjeseci – do travnja 1941. g. – nisu održani skupštinski izbori, nisu mogle biti određene granice Banovine, a nije se moglo izvesti ni državno preuređenje.

Dr. Maček je bio sudionik burnih događanja 1941. g. da bi uskoro, što sopstvenim opredjeljenjem povlačenja, što taktikom čekanja, što stavom režima novouspostavljene NDH, bio konfiniran, pa interniran. Vrlo bitno je istaći da je inzistiranje na rješenju hrvatskog pitanja u Mačekovoj varijanti podrazumijevalo očuvanje Jugoslavije na drugčijim (federalnim, demokratskim) temeljima nego što je predviđao i zalagao se ustaški režim. Predviđao je da bi u federativnoj “čisto demokratskoj jedinici” Hrvatskoj bio dozvoljen rad svim strankama, čak i komunističkoj! Sve to ga je i prije 1941. odvajalo od desničarskih, nacionalističkih (ustaških) elemenata koji će od 10. 04. 1941. preuzeti vodeću ulogu u političkom životu u Hrvatske i BiH. Nakon puča od 27. ožujka 1941. dr. Maček je pozvan da uđe u vladu D. Simovića. Kada je zajamčeno što je tražio (poštovanje sporazuma iz 1939. i zadržavanje statusa Banovine Hrvatske) 03. 04. 1941. je zauzeo mjesto prvog potpredsjednika vlade u Beogradu. Dvije nedjelje kasnije Kraljevina Jugoslavija je zbrisana sa političke karte Europe. Nijemci nisu uspjeli da odgovore Mačeka od ulaska u vladu, niti da ga odobrovolje da Slavku Kvaterniku preda vođstvo HSS i hrvatskog naroda. NDH je uspostavljena 10. 04. 1941. godine. Tog dana dr. Maček je pročitao izjavu kojom je pozvao “sve pristaše HSS-a koji su na upravnim položajima (...) da iskreno surađuju s novom narodnom vladom”, ali i odgovorio na Kvaternikov zahtjev: “HSS i hrvatski narod nisu moje vlasništvo, koje bih mogao nekome predavati ili ne predavati. Hrvatski narod i HSS ne pripadaju meni, nego ja pripadam njima”. Ovim stavom i dr. Maček i vođstvo se dovode u konfrontaciju sa ustaškim vlastima. Poglavnik zabranjuje sve političke stranke, a 11. lipnja 1941. bila je zabranjena i HSS. U poruci V. Čerčilu 14. 08. 1941. dr. Maček je zapisao da je “Hrvatska ostala demokratska i bila bi velika pogreška izjednačavati Pavelićevu marionetsku vladu s hrvatskim narodom”. Početkom listopada 1941. ustaše ga hapse i odvođe u Jasenovac u potpunu izolaciju, a ožujka 1942. interniran je u Kupincu. U krugovima HSS se smatralo da ustaška vlast nema uza se hrvatski narod koji je “najmanje 90% uz dr. V. Mačeka” koga smatra “jedinim legitimnim pretstavnikom i tumačem svoje volje”.

Vodeća politička snaga u toku rata KPJ i KP Hrvatske intenzivno su radili na privlačenju HSS-a u Narodnooslobodilački pokret. I Nijemci su 1943., također, pokušavali uključiti HSS u vođenje politike u NDH. Košutićeva skupina shvativši u kojem se pravcu razvijaju odnosi u svijetu i Jugoslaviji nastojala je ostvariti kontakte sa NOP-om na bazi pune ravnopravnosti i prihvatanja osnovnih načela HSS. Vođstvo NOP-a je u cijelosti te prijedloge odbilo.

Prvaci HSS u novoj državi bili su podijeljeni u tri skupine:

1. oko zatvorenog Augusta Košutića,
2. oko Ivana Šubašića, i
3. oko prokomunističkog *Izvršnog odbora HRSS*.

KPJ nije ni pomišljala na neki ravnopravan tretman HSS, niti samostalan istup na izborima za Narodnu skupštinu 11. 11. 1945. godine. Procjenjujući utjecaj dr. Mačeka i HSS u zemlji, komunistički vrh hapšenjem prvaka stranke pooštrio je kurs prema HSS. Represija režima dovodi do potpunog prestanka aktivnosti prvaka HSS, odnosno bilo kakvog djelovanja stranke u Hrvatskoj i BiH.

Duboka kriza komunističkog režima Jugoslavije krajem 80-ih godina netom završenog prošlog stoljeća uticala je na formiranje pluralističke političke scene. Pojavili su se ljudi i ideje o obnovi između dva rata najveće i vodeće hrvatske političke stranke. Bilo je ih je za i protiv. Ogromne promjene ne samo političke nego i one u strukturi stanovništva na koje se oslanjala H(P-R)SS bili su aduti onih koji su se dvojili oko svrsishodnosti obnove stranke. Oreol osnivača HPSS, naročito S. Radića, ideje o neovisnoj i samostalnoj Hrvatskoj, istrajno opredjeljenje za demokraciju, doprinos sazrijevanju nacionalne svijesti bili su, pak, dovoljni razlozi da se poradi na obnovi. Napori oko obnavljanja (ne osnivanja) nisu tekli ni lako, niti jednostavno. Koncem 1989. dovršeno je konstituiranje obnovljenog HSS. Formiran je Izvršni odbor. Odnos prema jugoslavenskoj zajednici nametnuo se sam po sebi. U prvom broju glasila "Dom" (veljača 1990.) moglo se pročitati: "Hrvatsko iskustvo u jugoslovenskoj zajednici nije pozitivno i jedino zašto se možemo zalagati do ulaska u Europsku zajednicu jest konfederacija nacionalnih država u Jugoslaviji". Prvi potpredsjednik HSS je u izjavi za novinstvo istog mjeseca izjavio: "Naš je stav da u Europu ulazimo kao Hrvatska, a ne kao Jugoslavija". Nakon izvjesnih sporova i raskola 25. svibnja 1991. održana je ujediniteljska skupština, a za predsjednika je izabran Drago Stipac, koga nakon smrti (1995.g.) nasljeđuje Zlatko Tomčić.

Nakon provedenih višemjesečnih političkih i organizacionih priprema grupa, koliko hrabrih toliko i odlučnih, intelektualaca u najtežoj godini agresije na BiH, usred ratnih zbivanja u totalno opsjednutom Sarajevu 12. 04. 1993. obnavlja Hrvatsku seljačku stranku Bosne i Hercegovine. Iako su se obnovitelji od starta oslanjali na glavne odrednice programa braće Radić, ostajući vjerni neprolaznim vrijednostima na kojima se temeljila stoljetna opstojnost stranke (uvijek aktualne vrijednosti života i kulture hrvatskog naroda, njegove vjere, čestitosti, morala, poštenja i poštivanja drugosti na zasadama toleranciji) HSS BiH je prvenstveno polazila od vrijednosti sredine u kojoj je nastala i u kojoj djeluje – koliko od interesa onih koji su u njoj, koji pripadaju hrvatskom narodu, ali ne samo njima. Izraz toga je i naziv stran-

ke. To se ogledalo i ogleda i u rasprostranjenosti njenih organizacija – na području cijele BiH, svih 9 kantona - županija (osim Goražda), u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko, i među našim iseljenicama diljem svijeta. Od obnove na čelu stranke izmijenila su se dva predsjednika: dr. Ivo Komšić, Ilija Šimić, a trenutno strankom predsjeda dr. Mato Tadić.

THE CONCEPTS OF FOUNDERS AND LEADERS OF H(P-R)SS VIS À VIS THE TERRITORY AND THE PEOPLES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Tomislav Išek

Summary

The ideologist and the founder of political program of HPSS Antun Radić had formulated at an early stage of his political career the position of Croatia towards B&H that rejected *a priori* the idea of “Greater Croatia”. Main part of this paper observes the concepts and arrangements proposed by the first President of H(P-R)SS (both before and after 1918), and by his successor, Dr Vlatko Maček. Struggling *vehemently* for the affirmation of Croatian nation and Croatian statehood, Radić treated all Croats as *one* national group, while he treated B&H, particularly before 1918, as part of Croatia. A *new* scientific element introduced by this paper is the analysis of these concepts and positions in the Austro-Slav and Yugoslav periods; the concepts whose *solutions* –as interpreted by S. Radić - were determined by the *will of the people* in Bosnia and Herzegovina, once it takes its own position and makes it public. Maček, and consequently the HSS party under his leadership, tried to solve the “Croatian question” - and, within its context, the status of entire Croatian people as well as parts of the territory of B&H - by the “policy of agreement, i.e., a deal with the Serb (and Serbian) partners, without taking into account the particularities of Bosnia and Herzegovina”.